

ECONOMIA

ASSIGNATURA PENDENT

DE LA IMPORTÀNCIA SOCIAL I EFECTIVA DE L'ECONOMIA PARLA SUFICIENTMENT EL FET QUE, DURANT LES TRES QUARTES PARTS DEL SEGLE XX, EL MÓN S'ESBERLÀS EN DUES MEITATS O DOS BLOCS ATENENT DIVERGÈNCIES DE PENSAMENT ECONÒMIC. CAL TENIR EN COMPTE QUE ÉS DE RECURSOS I NECESSITATS QUE TRACTA L'ECONOMIA. I LA NECESSITAT MÉS BÀSICA DE TOTES HA ESTAT, ÉS I SERÀ LA DE MENJAR, LA DE PROCURAR-SE EL PA NOSTRE DE CADA DIA. I SI BÉ ÉS CERT QUE AIXÒ ÉS UNA *BOUTADE*, NO ÉS MENYS CERT QUE ÉS UNA COSA QUE ÚLTIMAMENT OBLIDEN LES ANÀLISIS ECONÒMIQUES MÉS *REFINADES*. I TAMPOC NO DEIXA DE SER CERT QUE, ENCARA, UNA GRAN I AFRONTOSA MASSA DE POBLACIÓ TÉ GREUS PROBLEMES PER ENDUR-SE ALGUNA COSA AL PAP.

PERÒ ARA QUE AQUELLES DIVERGÈNCIES QUE TANT HAN MARCAT EL NOSTRE SEGLE SEMBLEN ACLARIDES PER LA VIA DELS FETS I ARA QUE L'ECONOMIA —AQUELLA CIÈNCIA QUE VA NÀIXER FA DOS SEGLES AMB UN MARCAT RERAFONS ÈTIC— S'HA DEIXAT EMBOLCALLAR PELS COTÓ EN PÈLS DE LA CIÈNCIA I EL SEU COSTUM FORMALITZADOR, NO ESTÀ DE MÉS REVISAR-NE L'ESTAT DE COSES. SOBRETOT ATENENT LA MUNIÓ DE CONTRADICCIONS I PROBLEMES QUE HA DEIXAT DARRERE SEU, SENSE SOLVENTAR O EMBASTADA A PENES LA SOLUCIÓ. PER AIXÒ HEM REUNIT EN AQUEST MONOGRÀFIC QUATRE ARTICLES QUE ABORDEN ALGUNES DE LES ASSIGNATURES PENDENTS DE L'ANÀLISI ECONÒMICA. HI HA DE VELLES, COM L'ATUR I EL SUBDESENVOLUPAMENT, PERÒ TAMBÉ HI HA DE NOVES QUE FAN MÉS PALESES LES INSUFICIÈNCIES EXPLICATIVES DE LA DOXA ECONÒMICA, COM EL PROBLEMA MEDIAMBIENTAL. CAL RECORDAR QUE L'ECONOMIA HA DE RESOLDRE PROBLEMES TANT COM EXPLICAR-LOS. I DISTINGIR QUINS SÓN ELS PROBLEMES, QUINES LES EXPLICACIONS I QUINES LES SOLUCIONS, POTSER SÓN MASSA COSES JUNTES PER A UN SOL GREMI DE CIENTÍFICS APLEGATS SOTA UN ÚNIC I ENCARA CONFÚS EPÒNIM.

QUÈ FAN ELS ECONOMISTES I QUÈ ES POT ESPERAR D'ELLS

Miguel Olmeda

Departament d'Economia Aplicada. Universitat de València

WHAT DO ECONOMISTS DO AND WHAT CAN BE EXPECTED FROM THEM? THE AUTHOR FOCUSES ON THE NECESSITY TO EXPAND THE PERSPECTIVES AND THE MEANS USED IN ECONOMICS, CONSIDERING THE NEW PROBLEMS THIS SCIENCE MUST FACE UP TO AND THE LACK OF SOLUTIONS PROVIDED SO FAR. THEREFORE, OLMEDA VINDICATES A SCIENTIFIC APPROACH WHERE SOCIAL NEEDS PLAY A THOROUGH ROLE BEYOND ALL ASSUMPTIONS FROM THE EXPERTS. CONSEQUENTLY THE PAPER BRIEFLY SUMMARIZES A CRITICAL REVIEW OF SOME OF THE FUNDAMENTALS OF ORTHODOX ECONOMICS, AND PARTICULARLY EMPHASIZES THE LIMITATIONS IMPOSED BY AN EXCESS OF FORMALISM AND RIGOUR IN ECONOMIC THOUGHT.

Durant els segles XIX i XX hem tingut amb nosaltres els economistes i, probablement, han fet tot el que han pogut per millorar el benestar de la ciutadania. No és sobrer, no obstant això, demanar-nos, encara que siga de passada, si —i en quina mesura— el seu quefer i les seues respostes satisfan les aspiracions i les preguntes dels conciutadans. Val a dir que, en els dos segles d'existència que té, l'Economia ha passat de ser filla de la Moral a ser néta de la Matemàtica; els economistes — que en són curadors i usuaris— han sentit de vegades la temptació de contrariar i commutar el codi genètic heretat de la mare. Afortunadament, les noves generacions d'economistes intenten recuperar i desenvolupar l'estoc genètic: l'Economia està creixent com a possible ètica.

«EN ELS DOS SEGLES D'EXISTÈNCIA QUE TÉ, L'ECONOMIA HA PASSAT DE SER FILLA DE LA MORAL A SER NÉTA DE LA MATEMÀTICA»

Durant molt de temps —i encara ara queden regustos per la bona presència— l'Economia ha optat per semblar i convertir-se en dama exigent i selectiva: volgué ser objectiva com les ciències naturals i ha corregut el risc de quedar-se soltera i infecunda. El rigor en la presentació ha dominat sobre la rellevància dels resultats socials. Probablement, la falta de visió ha volgut tapar-se amb un excés de formalització.

La meua pretensió, ara i ací, és modesta: constatar dos símptomes perceptibles en la més recent literatura econòmica especialitzada. D'una banda, un cert estat

d'insatisfacció amb tot el que ens han ofert els economistes, amb la seua caixa d'eines; d'una altra, el creixent coratge per trobar nous camins que responguen més i millor als problemes dels ciutadans. Certament, ni l'un símptoma ni l'altre són nous: durant el temps en què s'ha desenvolupat la perspectiva econòmica, hi ha hagut insatisfaccions i aportacions noves i diferents del corrent principal. La tesi que cal defensar és, en poques paraules, aquesta:

1. L'Economia i els economistes no han estat capaços —ni segurament ho seran mai— d'oferir als ciutadans el que necessiten i esperen per tal de resoldre'n els problemes vitals.
2. En tot cas, l'Economia i els economistes han estat i estan en condicions d'oferir respostes més adequades de les que ofereixen.

El canemàs conceptual que emprem per presentar la tesi distingeix, doncs, entre *perspectiva* i *camp problemàtic* de l'Economia. Senzillament, una cosa és el que mirem —on dirigim la nostra mirada (camp problemàtic)— i una altra de molt distinta és com mirem, amb quins filtres o ulleres mirem (la perspectiva).

I la idea matriu és que l'Economia s'ha desenvolupat tot estrenyent el seu camp problemàtic i intensificant només formalment la seua perspectiva. En els últims anys, nogensmenys, hom ha pretès i pretén d'ampliar el camp problemàtic i, en conseqüència, de millorar la capacitat explicativa de l'economia amb la incorporació de noves relacions i categories, responent a comportaments més estesos i més pròxims a la vida diària del ciutadà.

A partir de la concepció dominant de l'economia com "l'estudi del comportament humà com una relació entre fins i mitjans escassos que tenen usos alternatius", economistes com ara Hirschleifer han escrit que "les finalitats que homes i dones busquen inclouen no només pa i mantega, sinó també reputació, estatus, sexe, salvació eterna, el sentit de la vida i dormir bé a la nit; i els mitjans per aconseguir això també són escassos".

**«LES FINALITATS QUE HOMES I DONES BUSQUEN INTCLOUEN NO NOMÉS PA I MANTEGA, SINÓ TAMBÉ REPUTACIÓ, ESTATUS, SEXE, SALVACIÓ ETERNA, EL SENTIT DE LA VIDA I DORMIR BÉ A LA NIT; I ELS MITJANS PER ACONSEGUIR AIXÒ TAMBÉ SÓN ESCASSOS»
(HIRSCHLEIFER)**

Per evitar habituals malentesos, paga la pena d'insistir que l'ampliació del camp problemàtic, i la consegüent intensificació no purament formal de la perspectiva econòmica, no implica de cap manera la renúncia als refinaments analítics aportats fins ara, sinó més aviat la seua millora i ampliació. El que pot ser ineficient i balafiador és substituir rellevància social per rigor formal. Val més una anàlisi defectuosa del que és decisiu en la vida dels ciutadans que no estudiar amb envejable rigor el que és irrellevant o important només per a una minoria. Segons M. Morishima, "dels dos pilars de l'Economia —anàlisi matemàtica i anàlisi científico-social—, l'últim serà relativament més important en el segle XXI". Detinguem-nos un moment, però, en alguns dels pilars conceptuals que sustenten la tradicional visió que ens ha ofert l'Economia.

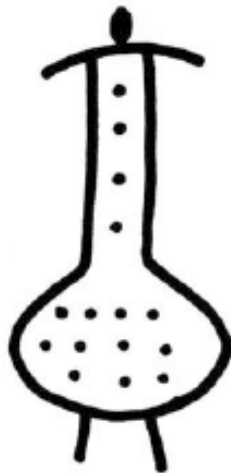
■ QUÈ I QUI CONSTITUEIX LA RIQUESA D'UNA COMUNITAT

Curiosament, aquesta és la pregunta que ja intentà contestar Adam Smith. Siga quina siga la resposta, és encara ara una pregunta que —si es fa directament i sense ambages analítics— pot posar en un compromís qualsevol economista, molt més com més coneixements tinga de la seua especialització. Precisament, les diferents i diverses respostes que poden donar-se expressen el grau d'estrenyiment que l'economista fa del seu camp problemàtic d'anàlisi.

Hi ha una primera resposta, convencional i acceptada per bona part dels economistes: la riquesa d'una comunitat són els béns i serveis produïts i posats a la disposició dels ciutadans mitjançant l'intercanvi en el mercat. Ja tindrà cura la Comptabilitat Nacional de registrar aquests fluxos i ens donarà periòdicament el PIB (Producte Interior Brut) de cada comunitat.

«NO ÉS DESITJABLE CONTINUAR MALGESTIONANT ALLÒ PÚBLIC AMB ELS CRITERIS DE LA BONA GESTIÓ PRIVADA»

Hi ha una segona resposta, però, més significativa per la seua major extensió: la riquesa d'una comunitat és tot allò que millora el benestar dels ciutadans, individualment i col·lectivament considerats. És clara l'ampliació del camp problemàtic: constitueixen riquesa tots els béns i serveis, produïts i no produïts, disponibles a través del mercat, del sector privat, del sector públic, del tercer sector o de la família. Bé triem aquesta idea de riquesa o bé l'altra, una cosa és ben clara: aqueixa tria mai no serà irrellevant. Ni, per descomptat, innòcua.

■ PÚBLIC I PRIVAT

Aquesta pot considerar-se una característica genètica de la perspectiva econòmica: l'Economia naix i creix amb la necessitat social de rescatar el sector privat i el comportament de mercat de la dominació pública. Precisament, era aquesta la gran bandera política del segle XVIII: defensar la llibertat individual de les titularitats i sobiraniaes estatals. Però a la fi del segle XX, no és necessari —ni tan sols convenient— contraposar privat a públic: les relacions entre aquests sectors no cal que siguin un joc de suma zero, sinó positiva. Sí que és convenient, per contra, diferenciar els comportaments que defineixen un o altre sector. No és desitjable buscar la gestió adequada del sector públic tot aplicant les normes de bona gestió privada de mercat, empresarial o familiar. És a dir, no és desitjable continuar gestionant malament allò públic amb els criteris de la bona gestió privada.

I encara caldria prendre en consideració analítica i política el desenvolupament del denominat tercer sector, sector voluntari o d'organitzacions no-governamentals. Perquè cada sector comprèn diferents modalitats de comportament ciutadà, d'actuacions institucionals, de funcions i motivacions, de possibilitats i limitacions. I, en conseqüència, requereix també una avaluació econòmica distinta.

■ SUPÒSITS I PRESSUPÒSITS

Una de les moltes sorpreses que esperen a qui s'inicia en els estudis econòmics, és un supòsit de partida generalitzat: que l'estructura de preferències i de valors dels ciutadans està donada i és constant. Dit d'una altra manera, no ens interessa la seua formació ni la seua variació; resulta complex i relativament poc objectiu entrar en la seua dinàmica. N'hi ha prou amb poder expressar-les amb els corresponents mapes de corbes d'indiferència que ens ajuden a dissenyar preferències i prioritats.

Una altra sorpresa i constant decisiva del pensament econòmic es refereix a la tecnologia. Tampoc el seu procés de formació i variació forma part de les preocupacions de l'Economia. Hi ha, això sí, una sèrie de funcions de producció que expressen l'estat i canvi tecnològics, però

sempre atenent les possibilitats de transformació de factors en productes. Si el suposem constant, podem expressar les possibilitats productives dels factors disponibles. Però el factor tecnològic no és constant. Tot al contrari.

«EN L'INTENT D'ARRIBAR A SER OBJECTIVA I EMPÍRICA, L'ECONOMIA HA CREAT UN LLENGUATGE RELATIVAMENT REFINAT, MATEMÀTIC, PERÒ SOBRETOT DISTANT AL DEL CIUTADÀ»

Tot això parla a bastament del predomini que en l'Economia ha tingut el procés de producció per contra del de consum i distribució del producte. Com també denota el pes decisiu que, en l'avaluació econòmica, tenen els judicis d'experts per contra de les valoracions dels ciutadans. Els suposats principals beneficiaris del pensament econòmic.

■ L'ECONOMISTA COM A PROFESSIONAL

Però aquest tampoc no és un tret privatiu de la perspectiva econòmica. Durant els dos-cents anys en què pren cos i es desenvolupa, el coneixement científic ha entrat de ple en les preocupacions socials. Les prioritats científiques adquireixen, doncs, pes polític i les ciències socials —especialment l'Economia— pretenen ser objectives i vàlides més enllà de les valoracions dels individus afectats. En l'intent d'arribar a ser objectiva i empírica, l'Economia s'ha allunyat del seu origen com a branca de la Moral i de l'Ètica i, per contra, ha creat una terminologia —un llenguatge— relativament refinat, matemàtic però sobretot distant del llenguatge del ciutadà. Segonament, ha donat lloc al naixement d'una professió —d'uns experts dipositaris del saber econòmic— i ha generat així una asimetria d'informació econòmica entre ciutadans i experts. I finalment, tot determinant la generalització dels valors de cost i benefici, han deixat al marge els valors quotidians dels ciutadans corrents. L'economia, objectivant-se, professionalitzant-se i adquirint carta de naturalesa científica, ha oblidat però la funció que la va portar al món. Acabarà l'economia, dama exigent i selectiva com és, soltera i infecunda?

ENTRE LA REALITAT I LA TEORIA: EL FUNAMBULISME DE L'ECONOMIA LABORAL

Ernest Cano

Departament d'Economia Aplicada. Universitat de València

BETWEEN REALITY AND THEORY: THE ACROBATICS OF THE LABOUR MARKET. THIS PAPER SUMMARIZES THE THEORETICAL MODELS WHICH, FROM A NEOCLASSICAL PERSPECTIVE, HAVE APPROACHED THE PROBLEMS DERIVED FROM THE LABOUR MARKET, PARTICULARLY UNEMPLOYMENT. THE AUTHOR DENOUNCES THE DEFICIENCIES OF THOSE MODELS BECAUSE, IN SPITE OF ATTEMPTS AT FORMALIZING THEM, THEY IGNORE KEY SOCIOLOGICAL AND POLITICAL VARIABLES AND ONLY CONSIDER THE LABOUR MARKET AS A MERE MARKET OR MARKET COMMODITY. HE FINALLY CALLS FOR A MORE HOLISTIC AND INTERDISCIPLINARY APPROACH.

Parlant de l'estat dels corrents de la ciència econòmica, Lester C. Thurow qualifica el mercat de treball com «la Mar dels Sargassos dels naufragis econòmics», lloc de desesperació on són acumulades les restes dels fracassos de les teories econòmiques. L'anàlisi econòmica de la realitat laboral és una de les àrees on més paleses resulten les dificultats de l'Economia com a ciència social i aplicada que pretén abordar i solucionar problemes importants i reals, i davant la dificultat, la tensió entre realitat i teoria es decanta perillosament cap a aquesta.

Revisarem de forma sumària l'objecte d'anàlisi i les preocupacions de l'Economia laboral. L'enfocament convencional o *neoclàssic*, que predomina en la professió, aborda exclusivament l'intercanvi del «factor treball», amb la pretensió que aquest siga «eficient». L'objecte de la seua anàlisi és el «mercat de treball», concebut de forma restringida com a mecanisme de determinació del preu de treball -el salari- i de la quantitat de treball incorporada a la producció. Sense menysprear la importància d'aquestes variables, es pot observar que en aquest plantejament queden fora de l'anàlisi elements importants de la realitat laboral. La branca neoclàssica entén que l'anàlisi del mercat de treball hauria de ser com la de qualsevol mercat de qualsevol mercaderia. Segons aquest enfocament, demanda i oferta de treball depenen exclusivament de variables tècniques (de l'empresa) i de decisions individuals entre oci i renda (dels treballadors), del salari en definitiva. En aquesta òrbita trobem els models interpretatius més refinats, molt relacionats amb la teoria -objecte de premi Nobel- del «capital humà», la qual intenta eliminar, amb resultats qüestionables, tota distinció analítica entre la mà d'obra i altres factors de producció.

Bona part dels economistes laborals deixen de banda qüestions com ara la forma institucional de les relacions laborals, el conflicte entre el capital i el treball o les condicions de treball. Dos arguments basen aquesta opció: primer, es tracta d'assumpptes de sociòlegs, polítics, juristes... o sindicalistes; segon, no poden ser formalitzats en un model. En negligir aquests elements, l'Economia convencional fracassa en l'explicació del propi funcionament del mercat de treball i dels rellevants problemes lligats a les relacions laborals. Fins i tot, quan els models de caire neoclàssic aborden alguna qüestió més «exòtica», com la segmentació del mercat de treball o les diferències salarials, semblen més preocupats per l'eficiència del mercat -i del model teòric que utilitzen- que per la rellevància i explicació social dels problemes que aborden.

«L'ANÀLISI ECONÒMICA DE LA REALITAT LABORAL ÉS UNA DE LES ÀREES ON MÉS PALESES RESULTEN LES DIFICULTATS DE L'ECONOMIA COM A CIÈNCIA SOCIAL I APLICADA»

L'atur mateix o desocupació sembla en l'anàlisi neoclàssic un residu, fruit d'un funcionament ineficient del mercat. El «problema» per a l'Economia convencional és explicar per què quan hi ha un excés d'oferta de treball en el mercat -quan hi ha atur- els salaris no són reduïts de manera que oferta i demanda s'iguallen i el mercat s'autoequilibra. Les més simples explicacions, referides a les barreres institucionals -legislació, sindicats que bloquegen els mecanismes «naturals» del mercat-, són progressivament superades teòricament per noves explicacions

de caire microeconòmic, les quals busquen la causa de la rigidesa salarial dins el comportament racional dels agents que participen al mercat de treball. Així, els models *insiders-outsiders* argumenten que els treballadors aturats no tenen veu en la negociació salarial, per la qual cosa els salaris no expressen la situació d'excés d'oferta de treball. Els models de «cerca d'ocupació» assenyalen que els treballadors aturats no accepten un lloc de treball si el salari que esperen rebre no supera el seu «salari de reserva», el qual depèn de la renda que puguen tenir al marge de l'activitat laboral, subsidis per exemple.

«LA BRANCA NEOCLÀSSICA ENTÉN QUE L'ANÀLISI DEL MERCAT DE TREBALL HAURIA DE SER COM LA DE QUALSEVOL MERCAT DE QUALSEVOL MERCADERIA»

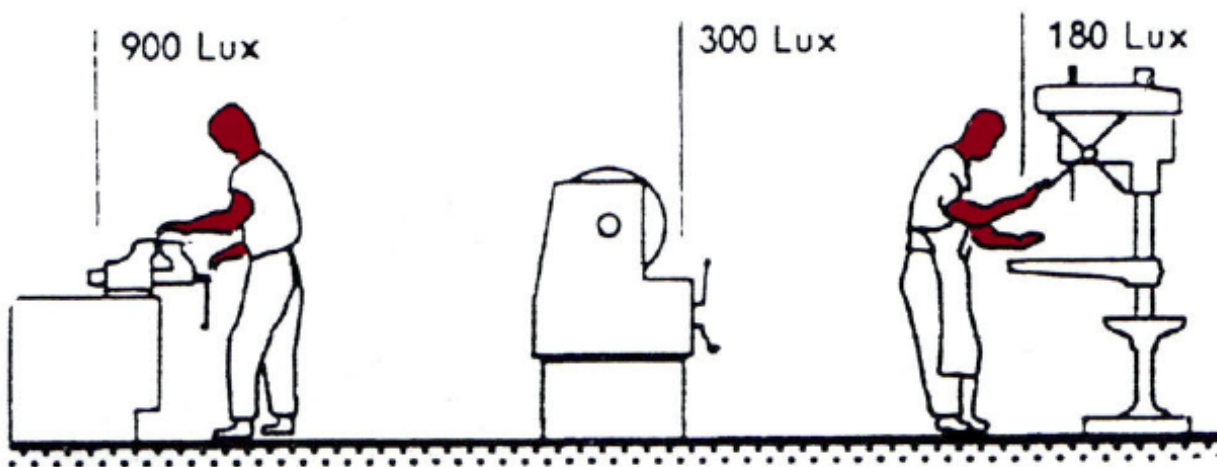
No obstant la seua aparença sofisticada, són explicacions gens noves que justifiquen finalment propostes de desregulació laboral. Aquest és un element unificador bàsic dels models de l'òrbita neoclàssica: al capdavant sempre recomanen «més mercat» per tal de solucionar l'atur. No és una simple opció teòrica, per tant, sinó que aquest enfocament té implicacions normatives importants: el mercat de treball hauria de funcionar com qualsevol mercat competitiu per a produir els millors resultats econòmics. Això vol dir que el mercat laboral hauria de funcionar sense traves a l'ajust «lliure» d'oferta i demanda, mitjançant la variació salarial en funció de la conjuntura econòmica. En aquest context interpretatiu, la teoria dels «salaries d'eficiència» presenta una certa

novetat, en indicar que les empreses no sempre són motivades a reduir els salaris si això provoca una reducció de l'esforç del treballador. S'acosta així, sens dubte sense tal intenció, a una visió més radical del paper del salari, que ja no seria un simple preu d'ajust.

La teoria keynesiana també parteix de l'existència d'una rigidesa dels salaris, la qual accepta com un fet. En canvi, considera que l'origen de l'atur es troba més en el mercat de béns i serveis que no en el mercat de treball mateix. La insuficient demanda de productes es tradueix en una subutilització de la capacitat productiva de les empreses i en desocupació. La reactivació de la demanda global de béns i serveis és el nucli de la solució al problema; això va fonamentar polítiques econòmiques de foment de la demanda amb èxit després de la II Guerra Mundial, encara que cal reconèixer-ne les limitacions davant l'experiència de la crisi dels anys setanta. En qualsevol cas, aquest plantejament no té massa predicament actualment entre els economistes, majoritàriament enlluernats per l'atractiu teòric dels models neoclàssics i les seues propostes d'increment de l'eficiència de l'oferta de treball -a través de la formació- i de flexibilitat laboral.

«L'ANÀLISI MARXISTA NO SE CENTRA EN L'INTERCANVI, SINÓ QUE EMFASITZA LA IMPORTÀNCIA DE LES RELACIONS SOCIALS DE PRODUCCIÓ»

Aquesta opció majoritària té molt a veure amb la mateixa selecció de l'objecte i la preocupació d'anàlisi que adés hem comentat. No obstant això, hi ha altres

formes de mirar la realitat laboral. Com a contraproposta radical, l'anàlisi marxista no se centra en l'intercanvi, sinó que emfasitza la importància de les relacions socials de producció establertes entre propietaris del capital i assalariats -en l'explicació de la realitat laboral. Més que no el restringit «mercat de treball», són analitzades les «relacions laborals», relacions conflictives amb dimensions distributives (el repartiment de l'excedent entre salaris i beneficis) i de control i flexibilitat (el capitalista vol extreure el màxim treball de la força de treball contractada i reduir els temps de no-treball remunerats). Aquesta interpretació és criticada per l'economia convencional, la qual addueix problemes de formalització i càrrega ideològica, enfront de la suposada asèpsia i positivisme de l'enfocament ortodox. Així, la necessària discussió científica és reemplaçada per arguments més aviat propagandístics.

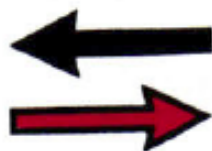
Si parlem de la investigació aplicada, simplificant, trobem dues línies majoritàries d'investigació en l'Economia laboral. D'una banda, aquella que intenta verificar la validesa dels models teòrics neoclàssics aplicats a dades laborals quantitatives: d'altra, aquella que es limita a descriure l'evolució i situació de les principals variables laborals quantitatives. La investigació, per tant, es mou entre les dificultats d'aplicar models a partir de supòsits estrictament lògics, però poc empírics, i el pur descriptivisme, amb les limitacions de les fonts estadístiques que hi ha. Cal assenyalar, no obstant, l'existència d'investigacions «heterodoxes», no sempre marxistes, que parteixen de marcs analítics que beuen tant de la teoria econòmica com de la sociologia o la història. La idea que hi ha al darrere d'aquestes investi-

gacions és que la força de treball no pot analitzar-se com una mercaderia qualsevol: tant la seua producció com el seu ús o la fixació del seu preu, són fruit de processos socials que han de ser analitzats necessàriament. S'obre així -millor dit, es recupera- una perspectiva investigadora interdisciplinària que assumeix la tensió entre realitat i teoria sense solucions simplificadores. Perspectiva que esperem no siga ofegada pels sargassos de teories econòmiques que ja han demostrat àmpliament les seues limitacions.

Una darrera reflexió. La falta de discussió científica sobre les bases d'anàlisi de l'Economia laboral no impedeix en absolut que es fonamenten alegrement propostes polítiques que, partint de models altament alambinats i lògics, ignoren en la seua aplicació que els supòsits de partida no s'ajusten a les condicions socials reals. El pas de la teoria a la política, en el camp de l'anàlisi laboral, es converteix sovint en exercici irresponsable si no interessat. El mercat de treball és un camp de conflicte i debat social que no pot ser acaparat per tècnics de l'Economia que presenten les seues propostes amb una suposada aurèola de *cientificitat*.

«EL MERCAT DE TREBALL ÉS UN CAMP DE CONFLICTE I DEBAT SOCIAL QUE NO POT SER ACAPARAT PER TÈCNICS DE L'ECONOMIA QUE PRESENTEN LES SEUES PROPOSTES AMB UNA SUPOSADA AURÈOLA DE CIENTIFICITAT

La intenció d'Eric J. Hobsbawm de no deixar que els acadèmics forgen la vida i la història dels treballadors sembla particularment adient a hores d'ara.

EL DESENVOLUPAMENT I EL SUBDESENVOLUPAMENT ECONÒMICS

Jordan Galduf

Catedràtic d'Economia Aplicada. Universitat de València

ECONOMIC DEVELOPMENT AND UNDERDEVELOPMENT. THE AUTHOR BELIEVES THAT, IN ORDER TO SETTLE THE DIFFERENCES BETWEEN THE ECONOMIC NORTH AND SOUTH, A HARMONY BETWEEN INTERNAL ECONOMIC POLICIES OF THE UNDERDEVELOPMENT COUNTRIES AND INTERNATIONAL POLITICS GUIDELINES SHOULD BE ESTABLISHED. OTHER FACTORS CONTRIBUTING TO IT WOULD BE THE REGULATORY INTERVENTION OF STATE ON THE MARKET-GENERATED IMBALANCES AND, IN GENERAL, THE TRANSITION TOWARDS A NON-EXPANSIONIST CAPITALISM WHICH WOULD GIVE PRIORITY TO QUALITY OVER QUANTITY IN PRODUCTION.

Els conceptes de desenvolupament i subdesenvolupament econòmics fan referència a la gran desigualtat que hi ha, al món, entre un grup de països rics i un grup més ampli de països pobres, una divisió que arranca de la primera Revolució Industrial. Certament, no podem parlar del Tercer Món com un conjunt únic o homogeni, puix que s'hi ha diversificat la situació dels diferents països. En particular, han emergit cap al desenvolupament els nous països industrialitzats del Sud-est asiàtic, i sembla millorar a poc a poc la situació d'alguns països llatinoamericans. De qualsevol manera, bona part del Tercer Món es troba entrampat en la misèria, aclaparat per greus problemes, com ara el ràpid creixement de la població, la insuficiència alimentària o el gran endeutament extern.

«NO PODEM PARLAR DEL TERCER MÓN COM UN CONJUNT ÚNIC O HOMOGENI»

Són nombrosos els indicadors utilitzats per tal d'avaluar el grau de desenvolupament econòmic (o el nivell de vida) d'un país. Entre altres, la renda real per càpita, la taxa d'analfabetisme i d'escolarització, l'esperança de vida en nàixer, la situació sanitària, la distribució interna de la renda, etc. Ara bé, les qüestions fonamentals a efectes analítics i polítics són les següents. Per què és tan dispar l'evolució econòmica que observen els diferents països? És condemnada la humanitat a romandre polaritzada per un Nord industrialitzat i un Sud subdesenvolupat? Què han de fer els països pobres si volen augmentar el nivell de vida de la seua població? Què poden fer els països rics per tal d'estimular el desenvolupament econòmic dels països pobres?

El pensament econòmic sobre el tema ha evolucionat notablement en els darrers vint anys: en general, ha estat superat un plantejament excessivament pessimista, el qual desconfiava tremendament de les relacions econòmiques internacionals. L'experiència adquirida sembla mostrar, en primer lloc, el caràcter crucial de les institucions i de la política econòmica. Una qüestió clau és l'acció recíproca entre l'Estat i el mercat. No es tracta simplement de triar l'un o l'altre, atès que tots dos desenvolupen funcions insubstituïbles, sinó de trobar la millor combinació possible entre l'eficiència del mercat i la solidaritat social. D'una banda, la competència interna i externa resulta fonamental per estimular l'esperit d'empresa i el progrés tecnològic. D'altra banda, cal que intervinga l'Estat en tota una sèrie de parcel·les on resulta deficient l'acció del mercat: com ara la inversió en infraestructures, la prestació de serveis socials bàsics o la protecció del medi ambient.

Actualment, hi ha un millor coneixement dels principals factors que poden promoure el procés de desenvolupament econòmic d'un país i de les polítiques econòmiques i socials necessàries pel que fa al cas. Tot i que ressalta la importància dels factors de caràcter extern, avui també es posa molt d'èmfasi en els factors de caràcter intern. Hom subratlla la responsabilitat que tenen els mateixos països pobres en matèria de desenvolupament, puix que els correspon d'aplicar aquelles polítiques que propicien un creixement sostingut i una millora del nivell de vida de les seues poblacions.

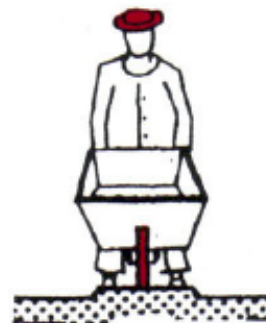
Atès que entre els elements que condicionen la situació de subdesenvolupament econòmic d'un país apareixen la manca de capital físic i de capital humà, és ací on han d'incidir especialment les polítiques nacionals de desenvolupament econòmic. Unes polítiques que, en general, haurien de seguir les següents pautes: a) invertir en recursos humans (educació, nutrició, salut i planificació familiar); b) fer més favorable l'entorn de l'empresa; c) obrir l'economia al comerç i a la inversió exterior; i d) orientar la política macroeconòmica en un sentit d'equilibri i estabilitat. És clar que això necessita, sobretot, un sistema fiscal adequat (equitatiu i que aporte una recaptació suficient) i una bona Administració Pública, i els forts desequilibris socials i polítics sovint dificulten l'aplicació de les mesures econòmiques convenients. D'altra banda, el desenvolupament econòmic requereix pau i estabilitat: els conflictes de qualsevol tipus (o les guerres) destrueixen les fràgils bases per al desenvolupament econòmic en moltes parts del món.

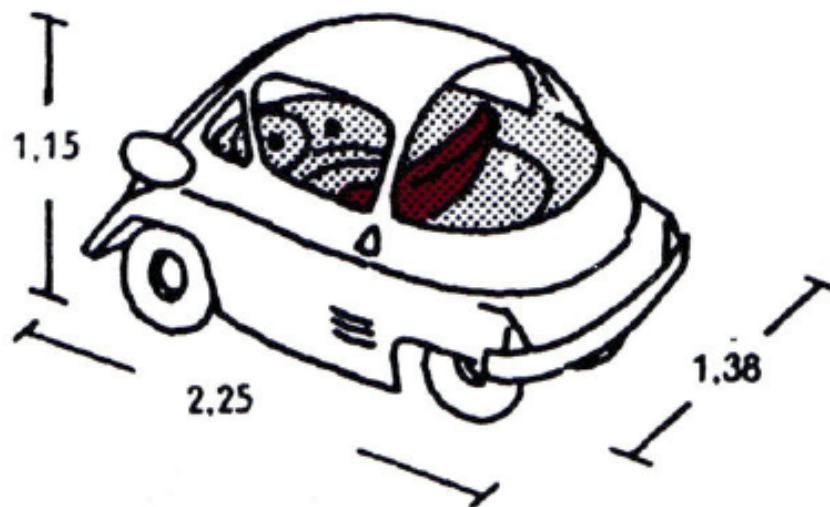
**«ASSISTIM A UN PROCÉS DE
DESLOCALITZACIÓ DE DETERMINADES
ACTIVITATS PRODUCTIVES DELS PAÏSOS
DESENVOLUPATS EN FAVOR D'ALGUNS
PAÏSOS EN DESENVOLUPAMENT»**

Tot i això, també correspon als països rics una gran responsabilitat en el desenvolupament econòmic dels països pobres. En primer lloc, els països industrialitzats poden millorar l'accés als seus mercats de les exportacions procedents dels països en desenvolupament (en eliminar o reduir els obstacles aranzelaris i no aranzelaris al comerç). En segon lloc, els països industrialitzats i els organismes internacionals (com ara el Fons Monetari Internacional i el Banc Mundial) poden augmentar la seua ajuda financera als països en desenvolupament, alleugerir la càrrega del seu deute extern i recolzar les seues reformes econòmiques.

La globalització de l'economia tendeix ara com ara a produir una nova divisió internacional del treball. Assistim a un procés de deslocalització de determinades activitats productives dels països desenvolupats en favor d'alguns països en desenvolupament, els quals atrauen indústries i capitals del Nord en virtut dels seus avantatges competitius. Els països industrials (i entre aquests Espanya) han d'acceptar el repte de la reestructuració de l'economia mundial i han de potenciar noves activitats que compensen la pèrdua de producció i d'ocupació que deriva del trasllat de certes activitats cap als països en desenvolupament. Tot procés de reajustament sempre és difícil, però la difusió del desenvolupament als països més pobres representa alhora noves oportunitats i nous avantatges per a tots.

Al capdavant, vivim en un sol planeta i el Nord i el Sud són fortament interdependents. Els problemes del Tercer Món esdevenen els nostres problemes. Si més no, per exemple, per mitjà de les migracions massives del Sud cap al Nord i els grans problemes ecològics i mediambientals del conjunt de la Terra. S'imposa, per tant, un diàleg més sincer i profund sobre les relacions Nord-Sud, sobre el model de desenvolupament mundial i les responsabilitats d'ambdues parts.

En paraules del Premi Nobel d'Economia Jan Tinbergen, el gran repte de la humanitat en el present és d'evitar la guerra, la fam, la malaltia i la contaminació, i construir un món capaç de subsistir. Fan falta models de desenvolupament sostenible, afrontar els problemes d'un creixement que no genera ocupació, l'amenaça del medi ambient, facilitar la transició d'una producció de defensa envers una producció civil, invertir en potencial humà i establir noves formes de cooperació internacional.

El conegut informe Meadows¹ sobre els límits del creixement subratlla també la necessitat i la urgència d'adoptar un nou model de desenvolupament presidit per les idees de sostenibilitat, suficiència, equitat i eficiència. Amb les seues paraules: «Una societat sostenible és encara tècnicament i econòmicament possible. Podria ser més desitjable que no una societat que intente resoldre els seus problemes per la via de la constant expansió. La transició cap a una societat sostenible requereix un curós equilibri entre objectius a llarg i curt termini, i un major èmfasi en la suficiència, equitat i qualitat de vida que en la quantitat de pro-

ducció. Exigeix més que productivitat i tecnologia: requereix també maduresa, compassió i saviesa.»

**«ELS PROBLEMES DEL TERCER MÓN
ESDEVENEN ELS NOSTRES PROBLEMES. SI
MÉS NO, PER EXEMPLE, PER MITJÀ DE LES
MIGRACIONS MASSIVES»**

No resulta gens fàcil optar per aquest model de desenvolupament. Fa falta una gran preparació psicològica i política. Es tracta d'una via que demana la revisió a fons de molts dels nostres conceptes i valors actuals. Mentrestant, a curt termini, es pot avançar en la millora dels processos de desenvolupament econòmic partint d'unes polítiques nacionals adequades i d'una cooperació internacional generosa i ben dirigida, la qual recolze les reformes en favor d'un desenvolupament sostenible i l'extensió dels drets humans i la democràcia pertot arreu.

¹ Meadows, D.H. i altres (1992): *Más allá de los límites del crecimiento*, El País-Aguilar, Madrid.

LA CRÍTICA DE L'ECONOMIA AMBIENTAL: LES PROPOSTES DE L'ECONOMIA ECOLÒGICA

Francesc La Roca

Departament d'Economia Aplicada. Universitat de València

A CRITICISM OF ENVIRONMENTAL ECONOMY: SOME PROPOSALS FOR AN ECOLOGICAL ECONOMY. THIS PAPER ANALYZES THE TWO APPROACHES OF THE ECONOMIC THOUGHT TO THE ENVIRONMENTAL ISSUE. THE AUTHOR CRITICIZES THE NEOCLASSICAL APPROACH, THE SO-CALLED ENVIRONMENTAL ECONOMY, BECAUSE IT HAS LIMITED ITSELF TO THE APPLICATION OF THE OLD ANALYTICAL TERMINOLOGY TO A NEW PROBLEM. SO HE PUTS FORWARD AN ECOLOGICAL ECONOMY WHICH BRINGS CLOSER THE ECONOMIC THOUGHT TO THAT OF NATURAL SCIENCES THUS BROADENING THE POTENTIALITIES OF THE ORTHODOX APPROACH.

En les últimes dècades, les conseqüències mediamambientals del “benestar” occidental i els riscos ecològics del model d'organització social imperant han anat imposant-se per la força dels fets, i fins i tot els més recalcitrants s'han vist enfrontats amb un conjunt de qüestions que havien preferit d'ignorar.

Així que ha estat establert un consens mínim al voltant de la importància dels impactes ambientals generats per les activitats humanes, en les discussions —acadèmiques o no— sobre l'anàlisi de les causes i els remeis que cal aplicar, tard o d'hora, hom arriba a una restricció que sembla insuperable: l'economia.

El propòsit d'aquestes ratlles és aportar una mica de llum sobre les divergències entre una determinada forma —ben cert que dominant— d'entendre l'economia i les representacions ecològiques del món, algunes de les limitacions que això comporta i les línies d'investigació que intenten superar l'aparent contradicció entre economia i medi ambient.

**«L'ECONOMIA NEOCLÀSSICA, A
IMATGE DE LA MECÀNICA NEWTONIANA,
DESENVOLUPA TOT UN INSTRUMENTAL
TEÒRIC AL CENTRE DEL QUAL SE SITUA
EL MERCAT»**

El corrent dominant de l'economia —aquell que és ensenyat en la major part de les universitats del món (i amb els mateixos manuals)— rep el nom d'economia neoclàssica. Arrelada en l'utilitarisme i partint d'uns postulats simplificadors, que, en paraules de Naredo, es redueixen a un principi de conservació i a un crite-

ri d'optimització a imatge de la mecànica newtoniana, desenvolupa tot un instrumental teòric al centre del qual se situa el mercat. Aquest mercat, en la versió més pura, és un mecanisme autònom de fixació de preus (i quantitats que s'han d'intercanviar) que assigna de manera òptima els recursos a partir de la interacció dels individus que, guiats per les seves preferències, intervenen en el joc econòmic.

**«COM A ECONOMIA ECOLÒGICA ES
CONEIX UN CONJUNT DE PROPOSTES
QUE COMPARTeixEN LA CRÍTICA A
LES LIMITACIONS DE L'ECONOMIA
ESTÀNDARD I L'OBERTURA DEL
PENSAMENT ECONÒMIC A LES
CIÈNCIES DE LA NATURA»**

Aquesta teoria del comportament econòmic ensopega amb alguns problemes —insuperables al si mateix d'aquesta— quan són abordades certes qüestions d'importància pel que fa al medi ambient. Destaquen dos àmbits de conflicte: el dels drets de propietat dels béns ambientals i el de l'assignació intertemporal de recursos. Si la idea de mercat pot representar adequadament els intercanvis de lletugues a la plaça perquè, entre altres coses, normalment resulta fàcil identificar correctament els diversos propietaris-ofertors, no ho és en absolut quan es tracta de béns com ara les espècies biològiques o la capa d'ozó. La manca d'individus amb drets de propietat sobre aquests béns i, per tant, encarregats de “defensar” el seu valor al mercat, deixa coix l'esquema i mancat d'utilitat.

D'altra banda, els defensors d'aquesta interpretació del món econòmic, ensopuguen amb serioses dificultats a l'hora de trobar expressions substitutives de les preferències dels no-nascuts, necessàries per al joc del mercat quan intervé una dimensió temporal. L'exemple clàssic és el de l'anàlisi de costos de les centrals atòmiques: quan avui són fixats els preus necessaris per al càlcul dels costos del tractament dels residus en un horitzó de, diguem-ne, 50 anys, manca evidentment l'expressió de preferències de la major part dels agents econòmics que formen part del model.

D'altra banda, pel que fa a les interpretacions macroeconòmiques, la representació neoclàssica del sistema econòmic opera un tall sobre l'objecte d'anàlisi de greus conseqüències. En efecte, aquest sistema, basat en una funció de producció que relaciona el valor del producte amb la combinació de treball i capital en termes monetaris, té un caràcter lineal i segregat de les condicions físiques de la producció.

Les entrades del sistema són els recursos, és a dir, primeres matèries per les quals s'ha pagat (en aquest model el que no té preu no té valor) i que juntament amb la maquinària constitueixen el capital; la combinació d'aquest capital amb el factor treball, en la mena de caixa negra del sistema productiu, genera un *output* que en última instància és destinat al consum. Atesa la confusió entre valors i preus de l'economia neoclàssica, els recursos no tenen cap altre valor que el que determina el joc de l'oferta i la demanda al si del mercat. No hi ha cap possibilitat de discriminació en funció de les característiques físiques dels recursos, com per exemple les condicions de renovabilitat: sota certes restriccions d'explotació (bosc, pesca,...) o nul·la (petroli, biodiversitat,...).

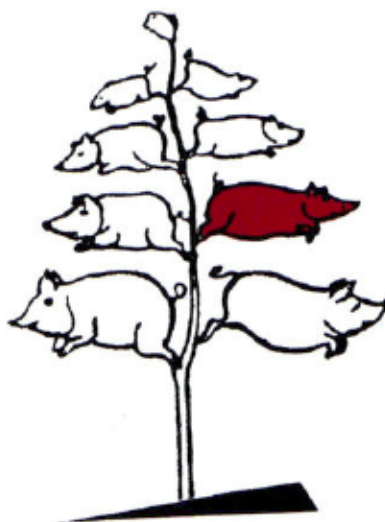
A l'eixida del sistema, arribats els béns de consum al seu destí final (en canvi d'una quantitat monetària que roman en el sistema econòmic), el valor es volatilitza i, amb aquest, l'interès del neoclàssic; lamentablement, però, els materials romanen, i generen l'altre gran conjunt de les preocupacions ambientals: els residus.

Precisament, la relació amb el món físic marca la diferència entre les grans línies de pensament econòmic que aborden aquestes qüestions. Des de l'ortodòxia, la resposta consisteix en una fugida cap endavant, on és adaptat l'instrumental tradicional a les noves qüestions, sense acceptar l'essencialitat de la crítica i recorrent de manera creixent a supòsits presumptivament simuladors de situacions inexistents (els pares com a representants de les preferències dels seus descendents, la creació de mercats artificials,...); aquest corrent és conegut amb el nom d'Economia Ambiental.

**«TAMBÉ A L'ECONOMIA, COM EN ALTRES
SABERS, HA ARRIBAT EL MALESTAR DEL
REDUCCIONISME I DEL TANCAMENT
DISCIPLINARI»**

D'altra banda, sota el nom genèric d'Economia Ecològica es coneix un conjunt de propostes que comparteixen la crítica a les limitacions de l'economia estàndard i els intents d'obertura del pensament econòmic a les aportacions de les ciències de la natura.

Destaquen, en aquest sentit, les obres de Georgescu-Roegen, que assenyalen les bases físiques de l'economia i posen èmfasi en la submissió de la producció econòmica a les lleis de la termodinàmica. Altres autors, com ara Daly, s'han ocupat de les condicions

de la reproducció a llarg termini, tot incloent els aspectes naturals que habitualment queden fora del càlcul econòmic, en una línia que ha inspirat, almenys parcialment, el concepte ben conegut de desenvolupament sostenible. Al nostre país, els treballs de Martínez Alíer sobre comptabilitat energètica han donat una visió molt diferent de la tradicional en l'avaluació de certes polítiques agrícoles. No cal dir que aquestes referències són merament il·lustratives; les línies d'investigació són múltiples i segueixen direccions diferents.

En resum, podríem dir que, tot partint de la crítica de l'economia ortodoxa i mantenint, per tant, aquest referent, es produeixen dos grans moviments.

D'una banda, es tracta —com hem assenyalat més amunt— d'obrir el pensament econòmic a les aportacions de les ciències “naturals”, tot ampliant l'àmbit de les preocupacions econòmiques amb els elements que manquen per a fer el sistema circular, és a dir, amb la consideració de les deixalles i la seva relació amb els recursos.

D'una altra banda, cal reajustar l'abast de l'economia, que, com a disciplina parcial que és, té un camp d'aplicació concret, determinat pel tipus de qüestions que planteja i pels instruments que ha desenvolupat, els límits de la qual cal conèixer i respectar, ja que l'argumentació econòmica fora d'aquests límits porta sovint a conclusions aberrants. Alguns dels problemes als quals ens hem referit ací —com per exemple l'assignació intertemporal dels recursos— no tenen “solució econòmica”; necessiten el recurs de l'ètica per tal de ser correctament abordats.

També en l'Economia, com en altres sabers, ha arribat el malestar del reduccionisme i del tancament disciplinari. És als marges més allunyats del nucli consolidat —l'herència de la crematística d'Aristòtil— on els intents d'aplicar uns instruments d'anàlisi pensats per a altres contextos fracassen de manera més estrepitosa; també, però, on es produeixen les idees més fèrtils i els debats més apassionats.

Bibliografia bàsica:

-
- AGUILERA KLINK, F. i ALCÁNTARA, V. (Comp.) *De la economía ambiental a la economía ecológica*. Icaria/FUHEM, Madrid-Barcelona. 1994.
- BERMEJO, R. *Manual para una economía ecológica*. Bakeaz/Los Libros de la Catarata, Bilbao-Madrid. 1994.
- DALY, H.E. “Criterios operativos para el desarrollo sostenible”. *Debats*, núm 35-36. Març-Juny. València. 1991, pp. 38-41.
- GEORGESCU-ROEGEN, N. “Energía y mitos económicos”. *El Trimestre Económico*, núm. 168, oct-des. 1975, pp. 779-836.
- MARTÍNEZ ALIER, J. *L'ecologisme i l'economia: Història d'unes relacions amagades*. Edicions 62, Barcelona, 1984.
- MARTÍNEZ ALIER, J. i SCHLÜPMAN, K. *La ecología y la economía*. Fondo de Cultura Económica, Mèxic, 1991.